

VEMS NYTTA ÄR MEST SOCIAL?

Slutrapport från följeforskning om projektet HAI (Hållbarhetsavkastning av investeringar)

13 november 2019

Mikael Stigendal,

professor i sociologi

Urbana Studier, Malmö Universitet

mikael.stigendal@mau.se

www.mikaelstigendal.se

1. Inledning	1
2. HAI-projektet – vad ska göras och varför?	2
3. Från sociala investeringar till SuROI	3
4. Vad är värde?	6
5. Fallstudien av Roцент	7
6. Problemen med SuROI	10
7. Löser HAI orsaksproblemet?	12
8. Hur skulle man kunna göra istället?	14
Referenser	16

1. Inledning

Denna rapport är en del i följeforskningen om projektet HAI (Hållbarhetsavkastning av investeringar). Under de dryga 2 år som HAI-projektet har pågått har jag deltagit på många möten och antecknat flitigt. Det utgör en del av underlaget för denna rapport. Jag har också gjort ett antal intervjuer. Mycket tid har jag även ägnat åt inläsning av material och litteratur, samt på att klura ut vad SuROI är för någonting, samt om och hur det lyckas lösa det problem som HAI utgår ifrån.

Mina preliminära svar på den frågan sammanställdes i en PowerPoint som jag presenterade förra hösten (2018), först för projektledningen och därefter för alla projektdeltagare. Med feedbacken från dessa möten i bagaget vidareutvecklade jag tankegångarna. Det skedde också på flera möten under vintern och våren 2019. En första version av denna rapport skrevs sen under sommaren 2019. En preliminär slutversion av rapporten diskuterades på en workshop med projektets partners och ledning den 9 oktober 2019.

2. HAI-projektet – vad ska göras och varför?

I ansökan (2017) till projektet HAI (Hållbarhetsavkastning av investeringar) har det formulerats ett mål. Det ska vara ”en testad och utvecklad modell HAI - som stödjer ett gemensamt investerande för ökad social nytta i stadsområdesutveckling”. Centralt i målformuleringen är således begreppet social nytta. Men vad menas med det? Det väcker också flera följdfrågor: Vad är nytta i allmänhet, vad gör en nytta social, för vem ska det vara en social nytta, vem bestämmer vad som är en social nytta, hur avgörs det? Utan svar går det knappast att avgöra hur väl projektet har lyckats. I ansökan talas det också om samhällsnytta och det verkar användas synonymt med termen samhällsvärde. Även affärsnytta nämns och dessutom individnytta. Ibland får jag intrycket att affärsnytta och individnytta är tänkta att ingå i samhällsnytta, vilket då används som ett bredare begrepp. Det talas t ex om ”nya former för ekonomiskt samarbete i form av samordnade investeringar där alla parter bidrar till att skapa ett högre och gemensamt samhällsvärde ...” (Ansökan, 2017: 2).

Oklarheterna i vad som menas med det mest centrala begreppet – social nytta – gör att det inte blir så lätt att förstå vad projektet ska göra. Jag ska därför pröva en annan infallsvinkel och istället ta reda på varför man vill utveckla en modell som stödjer ett gemensamt investerande för ökad social nytta i stadsområdesutveckling. Vad är problemet? Min fråga kan formuleras så här: Hur beskriver man i ansökan det problem som HAI vill bidra till att lösa genom att utveckla en modell som stödjer ett gemensamt investerande för en ökning av något som kan kallas social nytta i stadsområdesutveckling?

För att komma fram till ett svar på den frågan har jag analyserat ansökan. Jag ska dock inte redogöra för detaljerna i den analysen utan bara nämna vad den har resulterat i. Ansökan framhåller som problem bl a koncentrationen av invandrare i områden som är i stort behov av upprustning, klyftorna i staden och snedfördelade investeringar (mest i nya områden). Dessa problemformuleringar ger sammantaget uttryck för ett perspektiv som gäller hela staden. Problemen har alltså inte bara att göra med de bostadsområden dit många invandrare flyttar och där det finns ett stort behov av upprustning. I problembeskrivningen ingår inte bara den ena sidan utan även den andra sidan med nya områden där det investeras mycket vilket riskerar att öka klyftorna. Det är alltså inte bara ett problem att det har investerats för lite i vissa bostadsområden utan också att det har investerats för mycket i andra.

I projektansökan nämns också ytterligare ett problem som har att göra med hela staden. I de enorma investeringsbeslut som kommer att fattas framöver behöver olika aktörer ”inkludera sociala nyttor i beslutsstöd för att främja såväl ekologiskt, socialt som ekonomiskt hållbar stadsområdesutveckling.” Det görs uppenbarligen inte idag och det är ett problem, tycks man mena i projektansökan. Det främjas inte heller av enskilda aktörers affärslogik, skriver man i ansökan: ”Investeringar i stadsområden genomförs ur enskilda aktörers affärslogik vilket oftast inte främjar städernas socialt hållbara utveckling.” Denna inbyggda selektivitet i enskilda aktörers affärslogik uppfattar jag som ytterligare ett problem.

Jag tror att problembeskrivningen skulle vinna på att skilja mellan symptom och orsaker. Av de problem som jag har identifierat i ansökan betraktar jag följande som symptomproblem: Koncentrationen av invandrare i vissa bostadsområden, nedslitna bostadsområden, klyftorna i staden, och snedfördelade investeringar är problem i sig. Kännetecknande för dessa symptomproblem är deras påtaglighet, precis som t ex havsnivåhöjning i en del av världen och torka i en annan del. De kan också förorsaka problematiska effekter. De är dock även symptom på underliggande orsaksproblem som har att göra med hur institutioner, organisationer, regler och kulturer fungerar. För att kunna förklara vad symptomproblemen beror på, vad de betyder och t ex om de hänger ihop måste vi även analysera de grundläggande orsaksproblemen.

Vad är det i hur samhället fungerar som utgör problem genom att förorsaka koncentrationer av invandrare, nedslitna bostadsområden, klyftor i staden och snedfördelningar av investeringar? Ansökan lyfter fram ett sådant orsaksproblem. Det är det som gäller den inbyggda selektiviteten i enskilda aktörers affärslogik vilket innebär att något som kanske kan kallas sociala nyttor inte

beaktas i beslutsstöd. I min tolkning av ansökan är det just detta problem som projektet syftar till att lösa. Det gör projektet särskilt intressant. Målet är således inte i första hand att lösa ett symptomproblem utan ett orsaksproblem som dock i sin tur kan bidra till att lösa symptomproblemen. Man vill skapa en ny affärslogik som relaterar till symptomproblem och leder till att koncentrationer av invandrare inte ska behöva uppstå i vissa bostadsområden, att dessa bostadsområden rustas upp, att klyftorna i staden minskar och att investeringar fördelas mera jämt. Det är i arbetet med detta som begreppet social nytta, omväxlande kallat även samhällsnytta, är tänkt att fylla sin funktion, som jag tolkar det.

Denna målsättning kommer tydligt till uttryck i följande citat: ”Visionen är att steg för steg öka samarbetet mellan olika samhällsaktörer för att skapa en ny affärslogik som stärker den enskilda aktörens affärsintressen genom att bidra till en bredare samhällsnytta, öka robusthet och säkerställa investeringarna för framtiden.” (Ansökan, 2017: 3) Ett annat sätt som detta uttrycks på i ansökan är att värdeberäkningar ska kopplas ihop med effekter av insatser i ett stadsutvecklingsområde (2017: 2). Projektet säger sig vara ganska ensamt om att utveckla en sådan metod. Det påståendet bygger på den genomgång som man har gjort i ett tidigare projekt, även kallat steg 1, där befintlig praxis kopplat till sociala investeringar i stadsutvecklingsprojekt har kartlagts.

Enligt slutrapporten från steg 1 ”finns idag många olika modeller och metoder som används, framförallt av kommunala aktörer, för att driva sociala hållbarhetsfrågor och där Malmökommissionen bidragit till att dra utvecklingen framåt.” (Ansökan, 2017: 37 (1)) Med HAI-modellen vill man bygga vidare på befintliga modeller men också lägga till en ”tydlig ambition, som inte finns i någon av de befintliga modeller/metoder som kartlagts, om att stödja förhandlingar mellan framförallt offentliga och privata aktörer för att tillsammans skapa större nytta än vad summan av var och en kan skapa på egen hand.” HAI ska vara en modell ”som värderar och inkluderar sociala nyttor, för både privata och offentliga aktörer, i investeringar inom stadsutvecklingsprojekt. HAI stödjer de aktörer som arbetar med stadsutveckling, med att värdera och illustrera dels sociala nyttor och kostnader för stadsområdesinvesteringar, i ekonomiska termer när möjligt, och dels kopplingar mellan olika aktörers nyttor och kostnader.” (Ansökan, 2017: 38 (2))

Begreppet social nytta är uppenbarligen centralt i beskrivningen av det man vill åstadkomma. Sociala nyttor ska synliggöras genom att identifieras, värderas och illustreras, sägs det. I den kartläggning som gjordes i steg 1 kom man fram till att man ville ta hjälp av den metod som det brittiska företaget RealWorth använder och som har utvecklats av Erik Bichard under dennes tid på University of Salford. Samarbetet med RealWorth har sedan varit centralt i steg 2. Jag ska snart komma in på det men först nu sätta in HAI-projektet i det större sammanhang i vilket jag menar att det hör hemma. Det är ett sammanhang där det som tas upp i ansökan ingår, nämligen djupnande klyftor och ojämlikhet i städerna. I den europeiska diskussionen om vad man ska göra åt detta har begreppet sociala investeringar varit centralt. Det är mot bakgrund av detta begrepp och det sammanhang som det ingår i som jag vill förstå vad HAI-projektet ska göra och varför.

3. Från sociala investeringar till SuROI

För en del har sociala investeringar inte bara varit ett begrepp utan även ett perspektiv. Det har sin bakgrund i den kritik mot nyliberalismen som uppstod under andra halvan av 1990-talet. Till skillnad från nyliberalismen, uttryckte det sociala investeringsperspektivet en strävan efter att förena ekonomiska och socialpolitiska målsättningar. Som Mats Fred skriver i sin avhandling har EU varit en ”major international promoter of the social investment perspective” (2018:105). Inte hela tiden, skulle jag vilja tillägga. Ett socialt investeringsperspektiv satte helt klart sin prägel på den ursprungliga Lissabon-strategin från år 2000. Några år senare, 2005, reviderades dock denna strategi och det har beskrivits som nyliberalismens revansch. Det sociala investeringsperspektivet fick förnyad kraft efter finanskrisen 2008 då arbetslöshet och fattigdom

Slutrapport från följeforskning om HAI-projektet - M Stigendal

växte snabbt runt om i Europa. Det märks på EU-kommissionens strategi från 2010, Europa 2020, och särskilt på den ”Social Investment Package” som EU-kommissionen lanserade i slutet på februari 2013 (Stigendal, 2016).

Bara några dagar senare publicerade Malmökommissionen sin slutrapport (Stigendal & Östergren, 2013). Där försökte vi få gehör för en radikal tolkning av det sociala investeringsperspektivet. I denna tolkning ingick att inte snävt begränsa sig till socialpolitikens domäner utan även intressera sig för de ekonomiska frågorna. Utifrån vår tolkning av det sociala investeringsperspektivet satte vi den ökande ojämlikheten i samband med den finansdrivna tillväxt som har dominerat globalt under de senaste decennierna. Den omfördelning som har skett av ekonomiska tillgångar såg vi som en konsekvens av detta särskilda samband mellan tillväxt och välfärd. Det innebär bland annat att en kommun som Malmö är beroende av internationella investeringar och etableringar för att finansiera en jämlik välfärd för alla. I senare publikationer har jag fört detta resonemang vidare och formulerat en fråga om hur Malmö ska förtjäna sin plats i världen.

Som den första av två övergripande rekommendationer föreslog Malmökommissionen en social investeringspolitik som kan minska skillnaderna i levnadsvillkor och göra samhällssystemen mer rättvisa. För det andra menade vi att en sådan strukturomvandling bör stödjas av kunskapsallianser. Med det menade vi samarbeten på lika villkor mellan forskare och intressenter från till exempel den offentliga sektorn, civilsamhället och näringslivet.

Malmökommissionens försök att vrida diskussion och tänkande i en annan riktning verkar dock inte ha lyckats så särskilt väl, i alla fall inte om man får tro Mats Fred: ”The practical outlets, in Sweden, of the social investment perspective have thus far mainly been the initiation of social investment funds—as project funding systems—in local and regional governments.” (2018: 118) Den sol som vi hade hoppats att Malmökommissionens slutrapport skulle bli har uppenbarligen fallit platt till marken som en pannkaka. Det har säkert också att göra med den allmänna utveckling som har skett av det sociala investeringsperspektivet. Inte heller på EU-nivån har det nämligen blivit så mycket av det.

Det framgår tydligt av den forskning som har bedrivits inom EU-projektet ReInvest med målet, enligt hemsidan, ”to contribute to a more solidary and inclusive EU, through an inclusive, powerful and effective social investment strategy at EU level. Moreover, the project itself adopts a participative approach that gives voice to vulnerable groups and civil society organisations.” (<http://www.re-invest.eu/>) Den kritik som har utvecklats inom ReInvest gäller först av allt det ursprungliga tänket bakom ”the Social Investment Package” (SIP) från 2013. Det klargörs inte där vad man menar med sociala investeringar. I det som har skrivits urskiljer dock ReInvest några viktiga principer (Bonvin, 2018). För det första inbegriper SIP en omdefiniering av socialpolitiken. I linje med 1990-talets sociala investeringsperspektiv ses den som en investering och inte som en kostnad. Detta snävas dock in av SIP till enbart den del av socialpolitiken som gäller jobben. Annan socialpolitik, t ex barnomsorg, ska enligt SIP inriktas på att se till så att människor får jobb och inget annat. Det läggs inte heller någon vikt vad det är för jobb, dvs deras kvalitet.

För det andra inriktas den sociala investeringspolitiken på arbetsmarknadens utbudssida och på åtgärder som kan bidra till aktivering. Efterfrågesidan överlämnas till marknaden. Politiken gäller således människor som arbetskraft, inte som medborgare. Fokus ligger därför också på att förändra bidragssystemen så att det blir mer tvingande att ta ett jobb. För det tredje så ska den sociala investeringslogiken gälla för alla livets skeden, men särskild vikt läggs vid ”investering i barn” eftersom det blir mest lönsamt.

För det fjärde förespråkar SIP en ökad inblandning av kapital, dvs vinst-drivna företag, i finansieringen och driften av socialpolitiken. ReInvest skriver här om de nya finansiella instrument som har utvecklats, t ex ”social impact bonds”, för att attrahera vinst-drivna aktörer. I denna utveckling ingår då också att fastställa tydligt kvantifierbara mål. Denna involvering av det privata kapitalet och den sammanhängande omorganiseringen av socialpolitiken utifrån en marknadslogik betraktas av ReInvest som det sociala investeringsperspektivets mest

långtgående effekt. I detta ingår en förändrad syn på det sociala till att bli ett ekonomiskt objekt med möjligheter att göra vinst på.

Jag skulle dock också vilja framhålla en annan orsak till involveringen av kapitalet. Det är att den offentliga sektorn har blivit så mycket fattigare än tidigare. En kommun som Malmö har inte råd att göra de investeringar i byggande och boende som krävs. I projekt som t ex CSI Network inom EU:s URBACT-program har Malmö därför samarbetat med städer som bl a Manchester, Leipzig, Riga, Seville och Haag för att utveckla nya ”finansiella instrument”, ”at a time when public budgets are under increasing pressure” (URBACT, 2015).

HAI ligger i linje med denna utveckling. Det måste förstås mot bakgrund av å ena sidan problemen med växande klyftor och å andra sidan strävan efter att skapa nya lösningar som involverar det privata kapitalet. HAI bestämde sig för att använda en modell som heter Sustainable Return On Investment (SuROI). Det är en utveckling av den mer spridda modell som heter Social Return On Investment (SROI) och som har funnits i olika varianter sedan 90-talet. SROI översätter ”sociala nyttor” till pengar och uttrycker dem som ett förhållande relaterat till de investeringar som har gjorts (Vik, 2016: 7). Modellen hävdar att en organisation kan vara både ekonomiskt och socialt framgångsrik. Det är framför allt i Storbritannien som metoden har utvecklades. Det markerades också 2009 då den brittiska regeringen antog SROI som särskild metodologi. Det ramverket som arbetades fram och publicerades i ”A guide to social return on investment” har kommit att bli normbildande.

Genom SROI identifieras intressenter av en viss insats, de som påverkar eller påverkas av insatsen. Med hjälp av dessa intressenter försöker man fastställa det man kallar dessa insatsers värde. Begreppet värde är centralt i modellen. Värdet kan inbegripa såväl ekonomiska som sociala och miljömässiga resultat av en insats. Avgörande är dock att det ska fastställas i pengar. Till grund för modellen ligger antaganden (”proxy”) om samband, kostnader och intäkter vilka inte alltid kan beläggas helt och hållet. Enligt ramverket bygger SROI på sju principer: Intressenter ska involveras; det krävs en förståelse av vad som förändras; det som har betydelse ska värderas; endast det som anses vara materiellt får inkluderas; man får inte övervärdera; det krävs en transparens; och resultaten måste verifieras.

SuROI är en vidareutveckling av SROI. Enligt Erik Bichard ska det betraktas som en “framework used to combine multiple methods and approaches designed to understand and measure social and environmental change stemming from built environment projects.” (2015: 6) Bichard är professor vid universitetet i Salford och en av RW:s grundare. På RW:s hemsida beskrivs företaget så här (<https://www.realworth.org/>): “We help organisations to understand, maximise and measure social and environmental change and to assist them achieve better, more sustainable outcomes. Our ultimate aim is to support the eradication of inequality by creating places which enable everybody to realise their full potential.”

Citatet antyder ett släktskap med det sociala investeringsperspektivet genom den vikt som läggs vid att lösa problemen med ojämlikheten. Detta släktskap blev tydligt också när RW presenterade sitt förhållningssätt på ett projektmöte i oktober 2017. De tog där ett tydligt avstånd från den förhärskande tillväxtmodellen, vilken de beskrev som en “‘grow now, redistribute later’ approach to tackling inequalities”. RW pekar ut denna modell som orsak till dagens uppdelade samhälle där många människor känner det som att de har blivit lämnade på efterkälken. Det är en ohållbar utveckling och den är också dyr. Som exempel nämns kostnader för kriminalitet, arbetslöshet och ohälsa. Det låter ju radikalt och lite likt Malmökommissionens tolkning av investeringsperspektivet.

Som alternativ förespråkar RW en ny modell som de kallar inkluderande tillväxt. Med det menar de en modell där investeringar i ”social infrastruktur” bidrar till att vara drivande för tillväxten. Det ska då vara en tillväxtmodell som så många som möjligt kan bidra till och dra nytta av. RW vill att deras tillämpning av SuROI-metoden ska ses som en del av detta, med stöd av de sju principerna som ingår i SROI och kompletterat med ekosystemtjänsteanalys, välbefinnande-analys och livscykelanalys. Dessa tekniker sägs vara etablerade och

lättillgängliga. De kan utan större svårigheter användas av många som värderingsverktyg. Det centrala är just värderingen. Vad menar de då med värde?

4. Vad är värde?

Hur kan man veta att något har ett värde? Den frågan ställde RW på konferensen i oktober 2017. De använde ett exempel från en stormarknad i Malmö där man kan köpa tomater. Jag ska använda detta exempel för att komma fram till vad jag själv menar med värde. Även andra exempel skulle givetvis kunna användas men min tanke med att använda just detta exempel är att det ska underlätta en förståelse av min kritik av RW:s värdebegrepp och den syn på värde som jag själv företräder. På stormarknaden i Malmö finns det tre alternativ. Alla tre ser likadana ut, har samma smak och kostar lika mycket. Däremot skiljer de sig från var de kommer. Man får veta att den ena har odlats i Danmark, den andra i Spanien och den tredje i norra Sverige där gården också stödjer samer. Vilket av märkena skulle du köpa?, undrar RW. Jomen en del kunder skulle nog välja tomaterna från norra Sverige just eftersom gården stödjer samer. För dessa kunder har det samiska folket ett extra värde.

Men vad för slags värde är detta? Det är uppenbarligen inte ett värde som det har satts ett pris på. Gården i norra Sverige säljer tomater och inte stöd till samer. Det är inte deras stöd till samer som vi ska betala för. Deras stöd till samer är inte kvantifierat. Det kostar inte si och så mycket. Det kan inte bytas mot pengar eller andra handelsvaror. Vad de säljer är tomater men det inkluderar stöd till samer. Enligt exemplet kostar alla de tre märkena lika mycket. Det innebär att producenten från norra Sverige inte kan få mer betalt genom att stödja samer. Men om hen lyckas sälja fler tomater på grund av detta stöd och kanske dessutom höja priset så kan det möjliggöra en bättre förtjänst. Därmed skulle man också kunna sätta ett pris på stöd av samer. I försäljningen av tomaterna skulle stödet av samer ingå.

Denna prissättning kallas vanligtvis kommodifiering eller varufiering (commodification). RW går vidare på det spåret. Det gör att de inte fäster nån närmare uppmärksamhet vid det värde som stödet till samerna har även innan det varufieras. Allt sedan Aristoteles tid har detta värde kallats för bruksvärde. I den ordlista som Richards rapport från 2015 innehåller ingår bruksvärde. Det definieras där som "the value that is derived from using or having the potential to use a resource". I övrigt sägs det inget om det bruksvärde som något kan ha även utanför en marknad. Istället nämns minst 14 andra typer av värde. Därmed blir inte den grundläggande betydelsen av bruksvärde begriplig. Det döljer också viktiga aspekter av vad som händer när ett bruksvärde varufieras och handlas på en marknad.

Förstått som bruksvärde kan bönders stöd till samer i norra Sverige ha ett värde för människor i söder även utan att vara ett försäljningsargument för tomater. För att något ska ha ett bruksvärde behöver det inte handlas på en marknad. Allt som motsvarar ett behov har ett bruksvärde. Ett exempel är naturligtvis tomaterna, som har ett rikt och mångsidigt bruksvärde (smak, energi etc). För att något ska ha ett bruksvärde är det emellertid inte nödvändigt att det är konkret och möjligt att peka ut. Ett exempel på detta är just bönderna i norr som stödjer samer. Vi kunde givetvis ha rest dit upp för att se det med egna ögon, men att vi informeras om det via tv eller tidningar eller radio kan vara tillräckligt för att lugna vår eventuella oro över behandlingen av det samiska folket. På samma sätt hoppas jag att denna text kan bli ett bruksvärde för dem som vill förstå mer om varufieringen av våra liv och konsekvenserna av det. Visst går det att peka ut texten, men knappast dessa budskap. Det måste vi tänka oss fram till och tolka för att förstå. Därav framgår att bruksvärden kan vara mer eller mindre konkreta. Dessutom kan de existera som båda tillstånd och process. Tomaterna liksom denna text existerar i ett tillstånd, men det gör inte stödet till det samiska folket. Det är mer av en process, dvs något pågående.

För att förstå ett bruksvärde måste vi ha vetskap om behoven. Det kan vara behovet hos en individ, oavsett om hen vet om det eller ej. Jag kanske tror att jag behöver en öl, medan min läkare berättar för mig att mer träning skulle bli bättre. Behov kan också vara kollektiva och något som vi enas om i exempelvis vår bostadsrättsförening. Nya skolor har bruksvärde med

Slutrapport från följeforskning om HAI-projektet - M Stigendal

avseende på befolkningstillväxten och beslutet att bygga dem har tagits av kommunen. På grund av deras relation till behov kan bruksvärden beskrivas som kvalitativa. Således måste de värderas med avseende på behoven av dem och annat som kanske också skulle kunna tillgodose samma behov, men också i förhållande till andra behov.

När tomaterna erbjuds till försäljning får de en annan typ av värde, kallat bytesvärde. I vårt marknadsanpassade samhälle framträder bytesvärden vanligen som pengar. En viss summa pengar kan bytas mot exempelvis ett paket med tomater. Tomaterna har också ett bytesvärde, annars skulle de inte vara till salu, men i motsats till pengar kan tomater knappast bytas mot andra varor. Det går t ex inte att köpa en mobiltelefon med tomater. Pengar har potentialen att vara en ekvivalent för alla varor. Det kan användas för att köpa allting. I den meningen har pengar också bruksvärde, även om man inte kan använda pengar till mycket mer än att handla. Därutöver är pengar givetvis lika med makt, och det är också ett bruksvärde.

Med hjälp av distinktionen mellan bruks- och bytesvärde kan vi förstå att många bruksvärden existerar utan att ha ett bytesvärde. Något kan således värderas på många andra sätt än på en marknad. Vi kan kalla det för bruksvärdering, till skillnad från den bytesvärdering som sker på en marknad. Vidare kan ett bruksvärde tilldelas ett bytesvärde utan att bli prissatt i pengar. Bytesvärden existerar i även andra former än i pengar. Ta till exempel den kunskap som eleverna lär sig i skolan. Det är ett bruksvärde. Det bedöms och bruksvärderas av läraren. Ungdomar har behov av att lära sig och det ska de få göra i skolan. I vilken utsträckning eleven har lärt sig det som behövs bedöms av läraren med avseende på läroplanen. Det kallas betyg och är i grunden en bruksvärdering.

Betygen har dock kommit att fungera som bytesvärden. Genom betygen kan eleverna jämföras. De kan också jämföra sig själva med varandra. Det kan återverka på bruksvärdet och få studierna att inriktas på den kunskap som möjliggör ett bättre betyg. Ofta blir det faktakunskapen eftersom den kan vara lättare för läraren att bedöma, särskilt om de är stressade. I tider när stor vikt läggs vid betygen tenderar de att bli en form som lärandet stöps i. Det innehåll som inte platsar i denna form tenderar att falla utanför. Det innebär en varufiering av eleverna och får dem i all högre grad att framstå som varor. Och det är de också, men inte hela eleven utan den arbetskraft som de äger. Det tydliggörs också när betyget omsätts i pengar och blir till lön. Men vad får den långt drivna bytesvärderingen för konsekvenser för kunskapen? Riskerar inte t ex lärandet av ett kritiskt förhållningssätt att falla utanför?

För att summera så består alla varor av både bruks- och bytesvärden. Det är kännetecknande för en vara, vare sig den är ett tillstånd eller en process, vare sig den är påtaglig eller tänkt. Varufieringen gör något med bruksvärdet. Det gäller även tomatodlarna i norra Sverige. De stödjer säkert samerna av ideella skäl men när de märker att det ökar efterfrågan på deras tomater kanske de höjer priset på dem. Det räknar så att säga in stödet i prissättningen. Men vad händer då om det visar sig att konsumenterna i södra Sverige är mera intresserade av ett visst stöd till samerna? Tomatproducenten i norra Sverige vill kanske av ideella skäl stödja samerna på ett annat sätt men om intresset i södra Sverige kan möjliggöra en bättre förtjänst, kan det kanske få dem att ändra sitt stöd? I så fall har varufieringen fått en återverkan på bruksvärdet.

I det följande kapitlet ska jag göra en analys av den fallstudie som RW har gjort av Rocent. Jag ska då använda mig av ovanstående begrepp. Begreppen bruks- och bytesvärde, vara, varufiering, bruksvärdering och bytesvärdering blir mina analysverktyg. Jag ska i analysen ta reda på vad som händer eller kan hända med bruksvärdena när de varufieras.

5. Fallstudien av Rocent

I anslutning till Rosengårds Centrum (Rocent) genomför Trianon ett större byggprojekt. I projektbeskrivningen ingår en utvidgning av det existerande biblioteket, ett nytt 16-våningshus, ett nytt 8-våningshus, gröna tak, två nya offentliga torg, och en anslutning till de lokala

cykelbanenätet. Här gjorde RealWorth sin första fallstudie, inte bara i Malmö utan i Sverige, den första av fem planerade fallstudier i HAI-projektet. Det övergripande syftet med dessa fallstudier har varit att visa vad RealWorths modell för SuROI innebär och hur den kan användas i ett svenskt sammanhang. Det specifika syftet med denna fallstudie var att klargöra modellens styrkor och svagheter, förklara RealWorths antaganden och beräkningar, ta reda på hur många av de brittiska indikatorerna och antagandena som går att få fram från svenska databaser samt dokumentera lärdomar som kan bli användbara för de kommande fallstudierna. Upplägget var det samma som det i Sheffield, där RW tidigare har gjort en fallstudie.

Enligt de beräkningar som RW har gjort kommer varje satsad krona på Rocent-projektet att generera 2,10 kr i hållbar avkastning (sustainable value). Av dessa 2,10 kr kommer mest (56%) att genereras från ett ökat välmående. Fler kommer att få arbete och det motsvarar 14% av hela den hållbara avkastningen. Ökade skatteintäkter och försäljning står för 13%. De kvarvarande 17% fördelar sig på ekosystemtjänster, hälsa, utbildning och kriminalitet. De som kommer att tjäna mest på Trianons projekt är stadsdelens invånare. 69% av de intäkter och insparade kostnader som projektet genererar, dvs 69% av dessa 2,10 per satsad krona, kommer att vara till gagn för stadsdelens invånare. Jag ska inte fördjupa mig i dessa beräkningar och de antaganden som de bygger på. Istället ska jag fokusera på SuROI-processen. Den består av sex steg. Jag ska analysera de tre första.¹ Förutom fallstudierapporten om Rocent använder jag mig av Bichards rapport från 2015, "Developing an approach to sustainable return on investment".

I **steg 1** fastställs projektets omfattning och intressenter identifieras ("Establish Scope & Identify Stakeholders"). Eftersom SuROI gäller den byggda miljön fastställs omfattningen inom fysiska gränser. I fallstudien av Rocent har det gjorts av Trianon. I valet av intressenter ska man "include those groups or individuals who have been or are likely to experience material change as a result of the development" (2015: 16). Åtta kategorier av intressenter betraktades som materiellt påverkade av projektet, däribland invånare i lokalsamhället, anställda, besökare, lokala företagare och projektets anlidade byggnadsarbetare. I processen deltog därutöver utvecklaren (Trianon), kommunen (Malmö Stad) och Boverket i egenskap av bidragande intressenterna (de som gjorde byggandet möjligt).

Ett så kallat Theory of Change-möte arrangerades i slutet av januari 2018 i en ledig enhet i Rocent Shopping Centre med 20 personer närvarande. Av dessa 20 deltagare var 12 lokala intressenter. Rapporten säger inget om hur dessa 12 var inbjudna eller rekryterade. Den säger att företrädare från biblioteket, ungdomar och bosatta grupper deltog men ingenting om huruvida det var av en slump eller utifrån ett visst syfte. Rapporten säger överhuvudtaget inget om på vilka villkor dessa 12 intressenter deltog i Theory of Change-mötet. Varför dessa 12? Jag får intrycket av rapporten att de i första hand deltog som enskilda individer, inte som representanter. De andra deltagarna representerade däremot starka intressen, särskilt deltagarna från Trianon. Således baserades Theory of Change-mötet på ett mycket ojämnt maktförhållande. Kompenserades det på något sätt? Det säger inte rapporten något om och det innehåller inga reflektioner om detta maktförhållande och konsekvenserna av det.

Enligt minnesanteckningarna från mötet hade Theory of Change-mötet två mål och dessa presenterades i början. Med hjälp av input från mötesdeltagarna var målet för det första att stärka Trianons utvecklingsplaner och för det andra att bidra till att utveckla nya sätt att beräkna nyttor i stadsutvecklingsprocesser. Den första diskussionen fokuserade på styrkor och brister i området som det är idag. Bland de brister som nämndes var till exempel allmän osäkerhet för fotgängare i trafikmiljön, negativ bild, svag lokal köpkraft beroende på hög arbetslöshet, brist på möjligheter för ungdomar efter kl 21 och osäkert område, särskilt för kvinnor.

Dessa indikationer kan ses som symptomproblem. Som sådana täcker de in mycket, för att inte tala om de potentiella orsakerna till dem. För att göra detta begripligt, kategorisera och prioritera krävs det perspektiv. Rapporten säger inget om ett sådant perspektiv. Istället ger den intrycket att de lokala deltagarna gavs möjligheter till inflytande. Det må så vara, men hur blev det med

¹ Det fjärde gäller verkan ("Establishing Impact"), det femte beräkningarna ("Calculating the Sustainable Return on Investment") och det sjätte återrapportering ("Reporting, using and embedding").

det arbete som följde efteråt? Självklart måste varje förslag tolkas utifrån ett perspektiv. Vissa förslag läggs åt sidan. Andra prioriteras. På vilka grunder? Hur kan man vara säker på att sammanställningen av all information som RW ger gynnar de lokala deltagarna och inte bara Trianon? Skulle Trianon vara intresserad av att delta om det inte gynnade dem i första hand? Jag kommer att återvända till dessa frågor samt den mycket viktiga om vad det innebär att gynna Trianon. Efter bristerna hade man en liknande diskussion om styrkorna i området. Därefter diskuterade man Trianons planer, både fördelar och nackdelar. Inget av detta ska jag dock ge mig in på i detalj.

I **Steg 2** tar man reda på inputs, outcomes och outputs. Input definieras som "the financial value of the development", vad som med mitt språkbruk kan kallas det monetariserade bytesvärdet. I detta ingår "all materials, labour and any in-kind or volunteer effort. The latter can be monetised by equating the type of work that the volunteers contributed to the hourly market rate of a worker doing the same task." Frivilligt arbete är så att säga bytesvärderat och inte bruksvärderat. Det värderas inte med avseende på behovet av det utan i pengar genom att jämföras med betalt arbete. I fallstudien av Rocent fann RW det dock inte möjligt att värdera det frivilliga arbetet. Input-värdet är det belopp som har investerats för att planen ska kunna förverkligas. Det beloppet beräknades till 201,3 miljoner kr.

Centralt i steg 2 är "mapping outcomes". Med "outcomes" menas "the stated or predicted changes to stakeholder's lives" (RealWorth, 2018: 13). Detta uppfattar jag som bruksvärden, så som jag har definierat detta begrepp. Det bekräftas också av beskrivningen av det som något kvalitativt, vilket skiljer sig från "output" för det är enligt RW-metoden en kvantitet. "Output" uppfattar jag som bytesvärdet, enligt den definition som jag har gjort ovan. RW har tagit reda på vad bruksvärdena (outcomes) skulle kunna bli av projektet genom att diskutera det med deltagarna på Theory of Change-mötet, intervjuar Trianon, analysera statistik som man har fått från kommunen och använda sig av kunskaper från tidigare fallstudier. Till exempel förväntas "the connection to the local cycle network" generera "improved mental and physical health", "savings on the cost of commuting into the city centre" and "potential increased local spending as people from outside the area cycle in".

Min huvudsakliga invändning är att de inte lägger någon vikt vid behoven. I stället inriktar de sig direkt på det som skulle kunna vara bruksvärde. Till exempel, vilket behov relateras "improved mental and physical health" till? Vems behov är det? Hur fyller "the connection to the local cycle network" det behovet? Kanske skulle de lokala intressenternas behov bättre kunna fyllas med åtgärder som stärkte dem kollektivt, massivt statligt stöd för att bygga hyresbostäder, lagstiftning mot kortfristiga lån med sanslösa räntor etc. Jag kan komma på många åtgärder som skulle kunna fylla behov av att förbättra mental och fysisk hälsa. De är inte nödvändigtvis bättre än "the connection to the local cycle network" men mångfalden visar på behovet av att diskutera dem i sammanhang där villkoren för deltagandet beaktas. Faktum är att sådana sammanhang existerar. De kallas politiska församlingar. Det är en historiens ironi men också ett tecken på hur det nuvarande samhället fungerar att stadsdelsfullmäktige avskaffades för några år sen.

Steg 3 heter "Evidencing and Valuing Outcomes". SuROI-metoden använder här indikatorer och menar med det "a measurable parameter which can be used to represent changes to a larger number of variables". Istället för att t ex mäta varje förbättring eller försämring av befolkningens hälsa, "the frequency of visits to the General Practitioner may be sufficient to indicate changes to all of these variables" (2015: 18). Efter valet av lämpliga indikatorer bytesvärderas dessa genom att ett lämpligt pris (monetärt bytesvärde) kopplas till varje indikator. Antalet drabbade personer (vilket erhålles från undersökningar, fältdata, tidigare undersökningar etc) beaktas också. Jag kommer inte att gå in på ytterligare detaljer om dessa sofistikerade beräkningar utan bara markera behovet av antaganden och "proxy"-värden.

I Rocent-fallet använder RW "visits to family doctor" och "people treated for mental health" som indikatorer på hur "the connection to the local cycle network" kan påverka "mental and physical health". De antar att det kan leda till en minskning av besök hos familjedoktorn med

1% av befolkningen i Rosengård. Det motsvarar 350 personer och en minskning av personer som behandlas för psykisk hälsa med 175. Vidare förutsätter RW att varje besök skulle kosta i genomsnitt 495 kr och det betraktas som proxyvärdet. På samma sätt antas proxyvärdet för "people treated for mental health" vara 73 000 kronor (kostnaden per behandling per person för psykisk hälsa). Baserat på dessa antaganden och proxyvärden beräknar RW det hållbara värdet, dvs det som jag nämnde inledningsvis i detta avsnitt.

Min invändning är att de inte bruksvärderar de skapade bruksvärdena (outcomes), vilket innebär att de inte sätter dem i relation till behov. Istället byttesvärderar de bruksvärdena och detta med avseende på vad som verkar vara problem (t ex ohälsa, kriminalitet), dvs symptomproblemen. Men arbetslösa kan ju t ex få jobb som orsakar hälsoproblem. Ändå genererar det inkomst och skatt. Ska det ses som en lösning? Utifrån en mer genomarbetad bedömning av behoven kanske svaret skulle bli nej. En sådan behovsbedömning är emellertid inte en del av tillvägagångssättet eftersom framgång fastställs i monetariserade byttesvärden.

6. Problemen med SuROI

Jag kan se tre problem med SuROI-metoden. De gäller representationsformen, metodens teknologiska selektivitet och den varufiering som metoden resulterar i. Dessa tre problem mynnar sen också ut i ett större problem och det ska nästa kapitel handla om. Jag vill nämligen påstå att RW-metoden, så som den har presenterats och använts här, inte löser HAI:s orsaksproblem. Nu ska vi dock inte gå händelserna i förväg utan först bädda för dessa slutsatser.

Det första problemet gäller representationsformen. Det tas för givet att de boende representerar någon och något men formen för denna representation problematiseras inte. Det blir ju särskilt paradoxalt eftersom det i stadsdelen har funnits stadsdelsmyndigheter tidigare. I en sådan företräds medborgarna genom den representationsform som kallas parlamentarism. En annan representationsform med stor betydelse i den svenska samhällsutvecklingen är korporatismen. I en sådan ingår det fackföreningar och arbetsgivarorganisationer. Andra representationsformer är de som baserar sig på intresseorganisationer med förankring utanför arbetslivet, t ex boendet, idrotten, kulturen eller fritiden. I samtliga dessa fall väljs representanterna av en förutbestämmd population, t ex medborgare över en viss ålder, medborgare i ett geografiskt avgränsat område, medlemmar i en förening osv. När representanterna ska väljas och därefter i den valda församlingen kan olika åsikter brytas mot varandra, stötas och blötas.

Förutom dessa valda representationer arbetar vi ju även inom forskningen med representation. Ett visst urval av befolkningen i t ex en stadsdel kan på genomtänkta grunder sägas vara representativt för stadsdelen i stort. Som forskare måste vi också vara noga med de frågor som ställs i t ex enkäter eller intervjuer, hur de formuleras, vilka eventuella svarsalternativ som möjliggörs osv. Det finns inga garantier för att det ska bli bra. Dock kan det ses som en representationsform.

Ingen av dessa representationsformer har använts i fallet Rocent. Deltagarna i Theory of Change-mötet verkar ha valts helt godtyckligt. I gruppen med 12 "stakeholders" ingick det visserligen "representatives from the library, youth and resident groups" (s 15), men det sägs inget om hur de har valts ut. Det sägs heller inget mer om vad de representerar, vem och på vilka villkor. Det är en stor skillnad i jämförelse med de personer som representerar Trianon. De är utbildade för sitt jobb. De har resurser. De företräder tydliga intressen och de har mandat att företräda dem. Detta synnerligen ojämna förhållande problematiseras inte ens i rapporten. Snarare ges det en bild av att folket har fått säga sitt. Rapporten bidrar till att göra denna representationsform legitim. Det förvärrar problemet.

Det andra problemet gäller den teknologiska selektivitet (Sum & Jessop, 2013) som processen inbegriper. Metoden tenderar att lyfta fram symptomen samtidigt som orsakerna filtreras bort. Mekanismen ser ut så här: Deltagarna uppmanas att identifiera bruksvärden (t ex den förbättrade belysningen) eller brist på bruksvärden (t ex den negativa bilden) men det ska göras i ett

Slutrapport från följeforskning om HAI-projektet - M Stigendal

geografiskt avgränsat område och endast fysiskt påtagliga materialiseringar av bruksvärden kan komma på fråga. Det innebär att sådant som gäller t ex hur organisationer funkar, politiskt inflytande, villkor för bidrag eller arbetsförhållanden, dvs många tänkbara orsakspåslag, filtreras bort. Dessa bruksvärden värderas sedan inte i förhållande till behov, dvs de bruksvärderas inte och behoven filtreras därmed bort. De värderas istället i förhållande till kostnaderna för symptomproblem, dvs de bytesvärderas.

Det tredje problemet gäller den varufiering som metoden resulterar i. Något kommer att kunna ägas och bestämmas över men också säljas eller hyras ut. Men om något ska kunna bli en vara måste det finnas nån som vill köpa den. Eller så måste det finnas nån som lovar att köpa den framöver. Ett lån blir en vara eftersom den som lånar lovar att betala och är enligt lag även skyldig till det. Denna fordran kan långivaren sen sälja vidare. Men hur blir det då med de kalkyler som RW gör? Hur ska Trianon kunna försäkra sig om att få ta del av framtida besparingar och intäkter? Ett sätt kan vara att de försäkras sig om nån slags intäkt från myndigheterna för t ex cykelbanan eller biblan, med argumentet att det gynnar myndigheterna ekonomiskt. Det kan de göra med hjälp av RW-metoden. Ett sådant krav kan bli ett kraftfullt argument som gynnar Trianon i förhandlingarna för att säkerställa någon form av intäkter eller löften från myndigheterna. Annars kanske byggandet inte ens startar.

Den nya varan kan således bli en fordran på kommunen. Det blir ett förhandlingsargument till förmån för Trianon. Det nya är att det sätts ett pris på vad andra kommer att kunna tjäna på det man själv bygger. Vi kan jämföra med t ex alla andra cykelbanor i staden. De har byggts utifrån kalkyler för vad det har kostat att bygga den. Detta är vad byggarna har tagit betalt för. De har inte tagit betalt för den besparing som cykelbanorna har lett till i form av minskade sjukvårdskostnader på grund av bättre hälsa, bättre klimat osv. Men det kommer de att kunna ta betalt för nu med SuROI-metoden.

Därmed utvidgas det som är marknad och därmed får de som är rika allt mer att säga till om. Det är inte bara det att de är rika utan också att allt mer går att köpa för pengar, dvs den resurs som krävs för att kunna hävda sig på marknaden. Omvänt inskränks utrymmet för demokratin. Vad innebär det för de bruksvärden som har skapats? Jag ska gå igenom de bruksvärden som identifierades i fallstudien av Rocent så som de har formulerats där. Rocent-projektet förväntas genom nedanstående åtgärder skapa följande bruksvärden:

- New cycleway improves peoples' health due to exercise: Det kan säkert vara så, men en cykel har kanske inte alla råd med. Och dom som har det får den kanske stulen. Men om nu hälsan är dålig och behöver förbättras så sägs det inget om orsakerna. Kanske beror det på slitsamma och osäkra jobb. Eller så beror det på att man tillhör förlorarsidan i den ojämlikhet som samhällssystemen genererar. Cykelbanan blir då bara en symptomlösning.
- Improvements in interaction with residents and adoption of inclusive approaches to management leads to people feeling in more control of their lives: Visst, men varför slopade man då stadsdelsnämnderna? Man ska få folk att känna det som att de har kontroll över sina liv när de inte alls har det. Den faktiska bristen på kontroll görs det inget åt. Det är bara skenet som ska hållas uppe. Men visst, det kan säkert betala sig. Men är det ett sådant samhälle vi vill ha?
- New full time equivalent jobs created in new retail and leisure outlets: Men vad för slags jobb? Är det OK med tillfälliga anställningar, kanske rentav behovsanställningar? Det gör ju inte precis att folks kontroll över sina liv ökar, vilket var så omhuldat ovan. Det enda krav som ställs här är att det ska vara ett jobb eftersom det då kommer att betalas skatter och bli mindre utgifter för arbetslöshet. Det innebär en ökad varufiering av människor, dvs en renodling av dem som arbetskraft, vilket var det som den svenska välfärdsstaten ville motverka, åtminstone tidigare. Bara det som går att kvantifiera blir viktigt, t ex har du jobb eller inte, betalar du skatt, måste vi betala för din arbetslöshet osv.
- New retail and leisure outlets increase spend in locality: Här ställs det inga krav på det som säljs. Det är bara spenderandet som räknas. Men tänk om allt som säljs försämrar klimatet?

Det är strunt samma. De enda som räknas är spenderandet. Det blir en vara i sig att kunna hävda sannolikheten för det med hjälp av RW:s metod. Det som säljs är en välkalkylerad potential, i stil med hur dataföretagen säljer statistik om mina förehavanden på nätet.

7. Löser HAI orsaksproblemet?

I det inledande kapitlet tog jag reda på vad som står i ansökan om vilka problem som HAI vill bidra till att lösa. Jag skilde mellan symptomproblem och orsaksproblem. Koncentrationen av invandrare i vissa bostadsområden, nedslitna bostadsområden, klyftorna i staden, och snedfördelade investeringar betraktade jag som symptomproblem. En av orsakerna till dessa symptomproblem är enskilda aktörers affärslogik, som man skriver i ansökan: "Investeringar i stadsområden genomförs ur enskilda aktörers affärslogik vilket oftast inte främjar städers socialt hållbara utveckling." I citatet formulerar man sig lite snällt. Vad man vill ha sagt är väl egentligen följande: Investeringar som genomförs ur enskilda aktörers affärslogik bidrar till städers socialt ohållbara utveckling. Det är en orsak till den ohållbara utveckling som kommer till uttryck i bl a att invandrare koncentreras till vissa bostadsområden, underhållet i dessa bostadsområden har eftersatts, klyftorna i staden har ökat och investeringar har snedfördelats. Så tolkar jag orsaksproblemet, det som projektet vill försöka bidra till att lösa genom att skapa "en testad och utvecklade modell HAI - som stödjer ett gemensamt investerande för ökad social nytta i stadsområdesutveckling", enligt målformuleringen.

Lyckas HAI med detta? Om man med social nytta menar bruksvärden (outcomes, enligt ovan) som t ex "improved mental and physical health" så har man lyckats baka in det i kalkylerna. Man har lyckats göra HAI till en modell "som värderar och inkluderar sociala nyttor, för både privata och offentliga aktörer, i investeringar inom stadsutvecklingsprojekt", som det står i slutrapporten från förprojektet. Värre är det då med ambitionen att det ska bidra "till att skapa ett högre och gemensamt samhällsvärde ...". Det är inte så att HAI-modellen gynnar alla inblandade parter lika mycket. Den sociala nytta som skapas kan inte ses som en slags syntes av affärs-, samhälls- och individnytta. Den inordnas istället i affärsnytta. HAI gör den till en del i den affärslogik som enligt ansökan "oftast inte främjar städers socialt hållbara utveckling". HAI stärker de kapitalistiska företagen och skapar möjligheter för dem att göra vinst på nya och varufierade bruksvärden.

Alla de tre problem som jag nämnde i föregående kapitel pekar obönhörligen i den riktningen. De kapitalistiska företagen stärks, för det första, av representationsformen. Det blir så uppenbart i min analys ovan. Hur ska den vanlige invånaren kunna ha något att sätta emot representanterna för ett mäktigt företag som dessutom äger hela processen? HAI-modellen bidrar istället till att göra denna snedvridna representation och detta synnerligen ojämna maktförhållande legitimt.

För det andra stärks de kapitalistiska företagen av metodens teknologiska selektivitet. Jag analyserade denna selektivitet ovan där det blir betydligt vilka intressen den gynnar. Som ytterligare en aspekt kan nämnas RW-teknologin i sig. Den är så komplex och kräver mycket kompetens vilket en kommun kan få svårt att matcha.

För det tredje stärks de kapitalistiska företagen av varufieringen. Därigenom inkorporeras de bytesvärderade bruksvärdena i varuvärlden, dvs i den värld där makt och inflytande beror på pengar, inte på demokrati. Dessa nya varor ägs dessutom av företagen. Den värdering och inkludering av sociala nyttor som HAI vill åstadkomma resulterar i att företagets egendom utvidgas. De går därmed också att tjäna pengar på. Företagen kan utnyttja sin stärkta förhandlingsposition till att t ex få betalt för sina satsningar osv.

Men vad är det för dåligt med det då? Om företagen uppmärksammas på att de måste göra insatser som skapar "improved mental and physical health" så är väl det bra – eller? Visst! Men då vill jag påminna om ovanstående redogörelser för vad en varufiering innebär. Det som varufieras är ett bruksvärde och varufieringen av det innebär först och främst en kvantifiering.

Det kan vara t ex min egen träning och motion. Som så många andra vill jag ju hålla mig i form. En god hälsa är ett bruksvärde. Den kan t ex brukas till att vandra i alperna med mina söner. Hur skapar man ett bruksvärde som möjliggör det? Ett sätt kan vara att gå mycket. Det har den fördelen att stegen kan räknas. Och räknar steg gör jag, eller snarare min mobil. Jag håller koll på det och försöker se till så att jag kommer upp i en viss nivå dagligen. Bruksvärdet består så klart inte av antalet steg utan av den goda hälsan. Så är det i alla fall tänkt. Mätningen av antalet steg innebär en kvantifiering av detta bruksvärde. Det har helt klart sina fördelar. Men det har också sina nackdelar. Det får mig att ägna tid åt att gå som också kunde ha lagts på annat som bidrar till en god hälsa, t ex styrketräning. Men det ingår inte i stegräkningen och därför tenderar jag att låta bli det. Det märks inte heller i stegräkningen om jag går och bär på en tung ryggsäck. Är stegen lika många som när jag går utan ryggsäck gör kvantifieringen ingen skillnad. Kvantifieringar är alltid selektiva.

Exemplet kan kanske vid en första anblick tyckas långsökt, men det är det nog bara för den som inte känner till hur de stora dataföretagen utnyttjar vår användning av mobiler och datorer. Stegräkningen är inte bara en kvantifiering av ett bruksvärde. Den ingår också i en varufiering. Dataföretagen kvantifierar vår bruksvärdestyrda aktivitet på nätet och gör varor av det. Resultatet visar sig i reklam som dyker upp på skärmen och i styrningen av våra sökningar på nätet. Därigenom påverkas vi till att exempelvis köpa skor och utrustning till ett fortsatt vandrande. Vi påverkas till att lägga extra tid på stegen när det kanske istället skulle vara bättre för vår hälsa om vi ägnade mer tid åt annat. Det är just sådana effekter som varufieringen skapar.

Varufieringens effekter stärks av de vinstdrivna företagen, dessutom i en viss riktning. Det ligger inbyggt i den vinstdrivna logiken. Och det är ju denna ”enskilda aktörers affärslogik” som det riktas kritik mot i ansökan. Det är vinsten som gäller i första hand. Det är vad aktieägarna förväntar sig. Och även bankerna för att kunna bevilja fördelaktiga krediter. Riksgäldsdirektören menade i ett uttalande om Swedbanks affärer i våras att det ”är en girighet som ligger bakom det här som är väldigt svår att förlika sig med, och det måste få ett slut.” Jag håller inte med om att det beror på girighet. Det är så här systemet fungerar. Det är inget konstigt med det. De som försöker tänja på gränserna vill bara vara duktiga i strävan efter att maximera vinsten. En ledning lär inte bli långlivad om man inte försöker använda alla företagets egendomar i vinstsyfte.

Och det har varit bra för Sverige och oss vanliga människor. Utan en vinstdriven tillväxt skulle vi inte ha haft så mycket av dagens teknik. Det hade inte funnits så mycket prylar och de hade inte varit lika billiga. Den vinstdrivna utvecklingen har en progressiv framsida. Men den har också en regressiv baksida med klimatkrisen och ojämlikheten i förgrunden. Vi har blivit beroende av att fattiga människor i andra delar av världen offrar sina liv för att sy billiga kläder åt oss. Vi har blivit beroende av att inteckna våra barns framtid med det skuldberg som har byggts upp. Vad kan vi göra? Jo, man kan starta ett projekt som heter HAI med en problematisering av ”enskilda aktörers affärslogik” som sitt mål. Det är bra det. Det är ett steg i rätt riktning. Men då måste vi också vara trogen denna målformulering och löpa linan ut genom att undersöka vad denna affärslogik innebär och vad som krävs för att förändra den, om det överhuvudtaget är möjligt, och om inte vad som då kan göras istället. Det är denna lina som jag nu försöker löpa ut.

Då kan jag konstatera att vinsten gäller i första hand. Det bekräftas i de intervjuer som jag har gjort med de aktörer som deltar i projektet. De deltagande aktörerna verkar dock företräda ett lite mer långsiktigt intresse. De är så att säga inga kvartalskapitalister. En och annan av dem vill dock gärna tona ner vinstintressets betydelse. Som en av dem säger drivs man av att vilja skapa ett bra boende där det inte brinner i trappuppgångarna och folk flyttar ut och in hela tiden. De boende vill ha ett gott klimat, att det ska byggas i sunda material och erbjudas ett rikt kulturutbud. Därefter slår den intervjuade fast att ”då blir vinsten mycket större”. Visst, så länge den blir det är allt frid och fröjd, men vad händer när den inte blir det? Det blir tydligt i mina intervjuer att det samhällsintresse som det talas varmt om i HAI och även i intervjuerna är underordnat vinstintresse. När jag ställer frågan tydligt och klart så får jag ett lika klart och

Slutrapport från följeforskning om HAI-projektet - M Stigendal

tydligt besked om det. Det har inget med den enskilde individen att göra utan beror på det sammanhang som man jobbar i. Det är vinstdrivet. Företagen ser detta som ett nytt område där man kan göra vinst och som man därför är väldigt angelägen om att få vara en del av.

De vinstdrivna företagen är också starkt företrädade i HAI-projektet. Endast en av aktörerna har varit en tydlig förespråkare för något annat, nämligen Fryshuset och nu deltar inte längre ens de i projektet. Dess företrädare har dock sett som sin roll att i första hand lyfta betydelsen av delaktighet. I linje med detta ville han ha betydligt mera diskussioner om t ex vad vi ska mena med social nytta. Det är det mest spännande, menade han när jag intervjuade honom. Han beskrev sig själv som väktare av sådana frågor men en majoritet av deltagarna i projektet tänker inte på det sättet, menade han. Han kände sig som en mot 20. Han tog som exempel workshoppen med Trianon om Rocent och beskrev den som en skenmedborgardialog, men så trodde han inte att de andra uppfattade det:

Jag har egentligen inget problem med att vissa tycker att vinsten är det viktigaste. Så ser det ut. Men då är det väldigt viktigt att det blir en balans. Men hur åstadkommer man den balansen? Kanske sitter nån med av symboliska skäl. Vi är kanske alibiet. Det som slog mig när vi satt där med Trianon är att alla förslag slogs bort för här har vi redan satt en plan och det här måste gå runt på ett år osv. Kan definitivt vara problematiskt med att det har blivit börsnoterat. Ännu svårare att fokusera på annat än vinst.

Fryshusets företrädare framhöll ett annat framgångskriterium än de andra aktörerna. Det här måste bli bra för medborgarna, sa han och tillägger att det också måste bli bra för staden som helhet och minska segregationen. Han hade en förhoppning om att HAI ska resultera i ett diskussionsunderlag som kan användas för att utmana existerande strukturer inom stadsutveckling. Att överlämna ansvaret för stadsutveckling till bostadsbolagen trodde han inte på:

Kan man förvänta sig att ett bostadsbolag ska ta hand om hela segregationspolitiken? Eller ska det ansvaret tas nationellt? Om Trianon renoverar måste många flytta. Inget snack om saken. Men om dom inte renoverar och människor hamnar i förslumning så gillar jag inte nåt av alternativen.

Men hur ska företagen kunna göra vinst på den sociala nyttan? Det kräver att den sociala nyttan först varufieras. Den måste kunna räknas som en ekonomisk tillgång. Och det skulle den bli om t ex kommunen utfärdar något slags löfte om att Trianon ska få betalt för de nya intäkter och/eller uteblivna kostnader som Rocent-projektet kommer att generera, enligt RW-metoden. Detta löfte skulle Trianon sen kanske kunna sälja vidare och därmed göra en vinst på. Eller så skulle man kanske kunna belåna det eftersom det utvidgar balansräkningen. Det blir precis som oljebolagen när de upptäcker nya fyndigheter på sina ägor. Det räcker med upptäckten för att de ska kunna addera det förväntade bytesvärdet till sin balansräkning. Därmed kan de låna mer pengar. Dessa pengars existens bygger dock på att oljan framöver ska utvinnas. Om så inte sker, t ex på grund av en länge efterlängtd radikal omsvängning i klimatpolitiken, lär oljebolagen gå i konkurs. Då lär det nog åt pipan för en och annan bank också. Och försäkringsbolag.

Hur ska det gå i Rosengård om kommunen har bundit upp sig till att betala Trianon enligt RW:s kalkylmetod? Vad händer om det väljs politiker som inser att det som Rocent-projektet anses kunna åstadkomma kan göras mycket bättre på annat sätt? Då finns det kanske inga pengar till att göra på annat sätt än det som har föreskrivits av HAI-projektet. Kanske kan smarta politiker krångla sig ur det men vad händer då med Trianon? Då uppstår det ett hål i företagets balansräkning och företaget riskerar att gå samma öde till mötes som oljebolagen, för att inte tala om banken som har lånat ut pengar med "hålet" som säkerhet.

8. Hur skulle man kunna göra istället?

Stora investeringar behövs för att klyftorna i städerna ska kunna minska. Problemet är att det investeras alldeles för lite, men inte bara det: Befintliga investeringar tenderar att bidra till ökad ojämlikhet. Med stöd av EU:s sociala investeringsperspektiv har beslutsfattare försökt lösa

dessa problem genom ett närmare samarbete med kapitalistiska företag. SuROI är ett exempel på detta. Jag har i denna rapport visat hur detta riskerar att förvärra ojämlikheten och ytterligare undergräva demokratin. SuROI kan mycket väl bli en del i den utveckling som kritiserats i filmen PUSH.

Men så behöver det inte nödvändigtvis gå. Som en av deltagarna på workshopen den 9 oktober 2019 uttryckte det så skulle HAI mycket väl ”kunna bli ett formidabelt redskap för kommunerna att ställa krav på företagen”. För att detta ska kunna ske vill jag framhålla tre kriterier som måste uppfyllas av en social investeringspolitik. Samtliga tre ligger i linje med den mer radikala tolkning av det sociala investeringsperspektivet som Malmökommissionen företrädde i slutrapporten. För det första måste de satsningar som görs präglas av ett potentialorienterat perspektiv (Stigendal, 2018; Alwall & Stigendal, 2019). Det innebär att man i första hand ser människor som potentialer och inte bara för att lösa sina egna problem utan för att bekämpa ojämlikhetens orsaker. Det potentialorienterade perspektivet innebär att orsaker i första hand förstås som potentialer. För att få effekt måste dessa potentiella orsaker aktualiseras. Det händer alltid någonstans, i ett specifikt sammanhang, på olika rumsliga nivåer, och det görs av aktörer som alltid har ett handlingsutrymme och därmed kan göra skillnad.

Ett potentialorienterat förhållningssätt tycks överensstämma med det alternativa sociala investeringsbegrepp som EU-projektet ReInvest föreslår, baserat på det som kallas en ”human rights and capabilities approach”. Det innebär att riktmärket för utvärderingar av sociala investeringar “should not be their financial return on investment, but their contribution to the enhancement of human rights and capabilities.” (Bonvin, 2018)

För det andra blir det nödvändigt att dra nytta av erfarenheter, åsikter, kunskaper och kulturella uttryck i lokalsamhället. Sådana samarbeten kallades kunskapsallianser av Malmökommissionen, som nämnts ovan, och det begreppet har sedan dess vidareutvecklats (Stigendal & Novy, 2018). På ett liknande sätt, men delvis genom att använda andra termer och inspirationskällor, betonar EU-projektet ReInvest vikten av offentlig debatt i utformningen, genomförandet och utvärderingen av sociala satsningar: “... policies should give large room to participation so that the beneficiaries of social policy can become also their co-authors. Allowing people to actively participate in establishing the goals of policies will increase not only their legitimacy but also their efficiency” (Bonvin, 2018).

ReInvest har utvecklat ett intressant förhållningssätt som kallas PAHRCA (Participatory Action Human Rights and Capability Approach) (<http://www.re-invest.eu/documents/books>, 11/11-2019). Det finns ingen tid och utrymme för mig här att gå in på detaljer om vad det innebär. Jag föreslår helt enkelt att man kombinerar tillvägagångssätt som kunskapsallianser och PAHRCA för att skapa en alternativ form av representation, mycket mer demokratisk än den som ingår i SuROI-metoden.

För det tredje bör de satsningar som görs utformas på sätt som stärker människor i lokalsamhället till att kollektivt hantera problemen med ojämlikhet. Sådan ”collective empowerment” och därmed också demokratisering bör ses som en angelägenhet för oss alla och för samhällets framtid. Att skapa den alternativa representationsform som nämns ovan är en del av en sådan lösning. Det verkar också överensstämma med slutsatserna från ReInvest om att “‘good’ social policies are not necessarily the most productive in terms of employment rates and GDP but those that expand individuals’ capabilities and that contribute to realize their rights.” (Bonvin, 2018) En annan viktig kännetecknande, som också lyfts fram av ReInvest, är ett erkännande och stöd för andra former av mänskligt aktörskap än lönearbete, framför allt det obetalda hemarbetet, ofta utfört av kvinnor. Med utgångspunkt i de begrepp som används i denna rapport bör en social investeringsstrategi fokusera på bruksvärderingar och inte varufiering genom bytesvärderingar.

Kommer detta verkligen att göra det attraktivt för kapitalistiska företag att investera? Inte nödvändigtvis. Det kommer dock att skapa ett demokratiskt starkt sammanhang som sådana investeringar kan bäddas in i, perfekt för företag som tar hållbarhetsfrågorna på allvar.

Referenser

- Alwall, Jonas & Stigendal, Mikael (2019). Ungdomar – problem eller potential?. I: Harju, Anne & Sjölander, Jonas (red): *Drömmar och röster – en antologi om barns och ungas livsvillkor i Malmö*. Malmö: Malmö University Publications in Urban Studies 24
- Ansökan till Utmaningsdriven innovation - Steg 2 Samverkansprojekt (2017). *Modell för inkludering av sociala nyttor i investeringar för stadsområdesutveckling*.
- Bichard, Erik (2015). *Developing an approach to sustainable return on investment*. University of Salford, Manchester.
- Bonvin, J-M (2018). Re-Focusing Social Investment on Capabilities and Human Rights. *Re-InVEST Policy Brief no 9*
- Fred, Mats (2018). *Projectification: the Trojan horse of local government*. Diss. Lund : Lunds universitet, 2018
- RealWorth (2018). Report for HAI Vinnova Case Study 2 – Rocent.
- Stigendal, Mikael & Novy, Andreas (2018). Founding transdisciplinary knowledge production in critical realism: implications and benefits. *Journal of Critical Realism* 17:3, 203-220. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14767430.2018.1514561>
- Stigendal, Mikael & Östergren, P-O (2013). *Malmö's väg mot en hållbar framtid : hälsa, välfärd och rättvisa*. Malmö: Malmö Stad.
- Stigendal, Mikael (2016). *Samhällsgränser: ojämlikhetens orsaker och framtidsmöjligheterna i en storstad som Malmö*. Stockholm: Liber
- Stigendal, Mikael (2018). *Combating the Causes of Inequality Affecting Young People Across Europe*. Croydon: Routledge
- Sum, Ngai-Ling & Jessop, Bob (2013). *Towards a cultural political economy : putting culture in its place in political economy*. Cheltenham: Edward Elgar
- URBACT (2015). CSI EUROPE – final report
- Vik, Pål (2017). What's So Social About Social Return on Investment? A Critique of Quantitative Social Accounting Approaches Drawing on Experiences of International Microfinance. *Social and Environmental Accountability Journal*, 37:1, 6-17.